

Vysk. A. Baranauskas ir Šv. rašto vertimas lietuvi kalb

Vincas Padolskis

PRATARTIS

Daug amži praleido lietuvis, belaukdamas Kristaus Evangelijos šviesos. Ir kai pagaliau j išvydo, kai išgirdo Dievo žod , Kristaus paskelbt ir jo Apaštal pakartot , tai vis d lto dar ne greit jis j gavo savo rankas knygoje surašyt . Dar ilgai jis tur jo sau taikyti Apaštalo Povilo žodžius: „Fides ex auditu“ (Rom. 10, 17).

O tai d l to, kad krikšč ionyb n ra knygos religija. Ne knyga j pagimd , ne knyga yra ir b tina jos palaikymo s lyga. Kai Kristus, si sdamas pasaul savo Apaštalus, siun iamiesiems kalb jo: „Eidami vis pasaul , skelbkite Evangelij visam sutv rimui“ (Mk. 16, 15), Jis jiems ne teik jokios knygos. Jie tur jo skelbti tik tai, k patys buvo gird j ir reg j , o ne k sako knyga. Tam reikalui parašytos knygos net ir nebuvo.

Vis d lto rašytas Kristaus žodis netruko atsirasti. Mat, Apaštal žod tikintieji ne kasdien gal jo išgirsti, o ir atmintimi ne visuomet buvo galima pasitik ti. Štai kod l rom nai praš Mork , šv. Petro palydov , kad jis jiems surašyt Petro skelbtuosius apie Krist žodžius, kuriuos ne tik jie, bet ir jis pats iš savo mokytojo l p jau tiek kart buvo gird j s. Matas gi, kai jau reng si eiti kitas tautas, pats pasir pino savo vietoje palikti tik jusiesiems hebrajams parašyt Evangelij .

Jei jau pirmieji krikšč ionys taip troško tur ti parašyt Evangelij , visai suprantama, kod l ir kitos kartos, jau žymiau nutolusios nuo Kristaus laik , nor jo tur ti Kristaus žod knygoje surašyt : tuo b du jie gal jo tur ti prog t Kristaus žod dažniau prisiminti, j medituoti ir gilintis jo išreikštas taip naujas ir sunkiai suvokiamas mintis.

Toks noras, be abejo, tur jo gimti ir lietuviuo sieloj, kai jis tik jo Krist ir išgirdo Bažny ios skelbiam Evangelij . Tik, deja, dar ilgai jam teko laukti, kol ši jo svajon vyko; dar ilgiau jam teko laukti, kol gavo savo rankas vis Šv. rašt , jam suprantama kalba parašyt .

I. ŠV. RASTO VERTIMAI LIETUVI KALB PRIEŠ BARANAUSK

A. Katalikiškieji Šv. rašto vertimai

Šv. rašto, ypa Evangelij , vertimas lietuvi kalb pasidar opus, tik Lietuvai pri mus krikšt (po 1387 m., bet ypa po žemai i krikšto, vykusio 1413 m.), kai tuo tarpu iki šiol veik krašte (Mindaugo laikais ir v liau) pavieniai Lietuvos apaštalai gal jo pasitenkinti, atskirus tekstus tikintiesiems išversdami gyvu žodžiu. A. Jakštas reiškia nuomon , kad jau XIV amžiui baigiantis, ar XV-jam prasidedant, buv pagaminti pirmieji lietuviški Šventojo rašto, t. y. Evangelij , vertimai: juk bažnyiose per ištikus metus jos tur jo b ti žmon ms viešai skaitomos ir aiškinamos¹.

Tokia mintis pagrindo turi. Juk jau pirmaisiais krikš ionyb s amžiais iš ambonos žmon ms buvo skaitomas Šv. raštas, ypa Evangelijos, ir perskaitytasis tekstas paaiškinamas, sakoma homilija. Juo labiau tai tur jo b ti daroma v lesniais laikais.

Kad taip buvo daroma XVI amžiuje Lietuvoj, žinome iš Daukšos Postil s, kurioj kaip tik paduodami Evangelij tekstai ir j homilijos, verstos iš lenk kalbos. Argi ta iau ši praktika tik XVI-ame amžiuje Lietuvoj vesta? Ar ne tiksliau jos ieškoti XV-tame amžiuje? Juk Vilniaus vyskupija veik jau nuo 1388 met , Žemai i gi nuo 1417 met , tur damos, be daugelio lenk , ir lietuvi dvasinink , net universitetin moksl jusi Krokuvoje ar kitur². Kas yra buv s ši tekst vert jas, n ra žinoma; nežinoma taip pat, ar buv toki vertim daugiau negu vienas. N vienas ta iau toki vertim neišliko iki m s laik . Perrašin jami ranka, kaip ir visi prieš spaudos išradim leistieji veikalai, tokie Evangelij rankraš iai, pasirodžius pirmiesiems spausdintiems vertimams, pamažu pradingo³.

Spausdintas seniausias ir pilniausias Evangelij tekst rinkinys yra išlik s jau min toj, Kan. Mikalojaus Daukšos iš lenk kalbos verstoj, Vuko Postil je („Postilla Catholica“), išleistoje 1599 m. Vilniuje⁴. Šalia Evangelij tekst , skaitom sekmadieniais ir per šventes, ia duodami ir t tekst paaiškinimai, homilijos. Tik reikia pažym ti, kad tarp Evangelij tekst ir homilij pastebimi aišk s kalbiniai skirtumai, kuri kil-

¹ A. Jakštas, Apie katalikiškus lietuviškus Šventraš io vertimus ir vert jus. Soter, 1933, 3 psl.

² A. Alekna, Kataliku Bažny ia Lietuvoje (Redagavo J. Stakauskas), Kaunas, 1936, 52 psl.

³ Vacl. Biržiška neigia toki ranka perrašin jam vertim buvim . Bažny ioje vartotin Biblijos dali lietuviškai vertimo reikalas es s atsirad s tik XVI a. pabaigoje, kada, vysk. Merkelio Giedrai io r pes iu, prad ta faktiškai antr kart krikštyti -Lietuva. Zr. Biblija lietuvi kalba, Liet. Enciklopedija. III. 817.

⁴ Fotografuot Daukšos Postil s leidim paruoš M. Biržiška ir išleido Lietuvos Universitetas 1926 m.

m ta iau n ra tikrai žinoma. Pasak kai kuri , Evangelij tekstas ne- b si s paties Daukšos vertimas; veikiau jis j b si s pa m s iš seno Že- mai i vyskupijoj dar XV amžiuje vartoto evangelyno⁵. Pasak kit , Evangelij tekstus vert s pats Daukša, tik juos išvert s prieš homilijas⁶, ar didel j savo šaltini (lotyniškos Vulgatos ir lenkiško Vuiko Evange- lij vertimo), ypa Bretk no Postil s, takoje⁷. Štai kod l j stilius iš- j s kitoks, negu homilij . Evangelij tekstai išversti lietuvi vakarie- i tarme, su nemažai senovini pilnesni form , kurios v liau sutrum- p jo, pvz., mokitiniump vietoj mokytiniam, sawump v. savo, tiemus v. tiems, butumbim v. b tum m; rašo taip pat buo vietoj buvo, žmuo v. žmogus.

Žymiai trumpesnis už daukšin sen atspausdint tekst rinkinys yra dar išlik s Konstantino Širvydo SJ „Punktuose sakym “, kuri

I dalis išleista 1629 m. Vilniuje, antroji gi jam jau mirus — 1644 m.⁸.

ia taip pat, kaip ir Daukšos, prieš pamoksl paduodamas Evangelijos tekstas, kuris mažai kuo skiriasi nuo Daukšos Postil s Evangelij teksto; tai yra veikiau tas pats Daukšos tekstas, tik perrašytas rytie i vilnie- i tarme. Palyginus abu tekstus, galima tai lengvai sitikinti. Be to, kad Evangelij vertimas n ra paties Širvydo darbas, aiškiai parodo ir „Punktuose sakym “ pastebimieji kalbiniai skirtumai tarp Evangelij teksto ir homilij , panašiai kaip ir Daukšos Postil je⁹.

Išleidimui suprastinti ir palengvinti, v liau prad jo leisti jau tik vien Evangelij tekst , homilijas paliekant patiems kunigams paruošti. Toks sekmadieniams ir švent ms reikalingas Evangelij tekst rinkinys, vadinamas evangelynu, buvo paruoštas 1637 m. j zuito Jono Jaknavi- iaus (a. 1588—1668 m. bal. 11 d.) ir pirm kart išleistas ar tais paiais, ar 1647 metais kartu su lenkišku tekstu (Ewangelie polske y litewske). V liau jis buvo dažnai perspausdinamas.

Vysk. Juozapo Giedrai io sakymu 1806 m. buvo išleistas šio, nuolat perspausdinamojo, evangelyno pataisytas leidimas, atsižvelgiant esamas Lietuvoj tarmes. Mat, evangelynas buvo skirtas visai Lietuvai. Tod l, kad neb t pavojaus klaidingai suprasti jo atskirus žodžius, kurie skir- tingose tarm se gal jo tur ti ir visai skirting prasm , Evangelij teks- te prie kiekvieno tokio žodžio, turin io vairiose tarm se nevienoki

⁵ A. Jakštas, op. cit., 5 psl.; Ark. J. Skvireckas (Šventasis Raštas, I, Kaunas, 1913, psl. 46), palaikydamas mint , kad ne Daukša buv s Evangelij vert jas, nenu- rodo, iš kur jis t vertim pa m s.

⁶ Vacl. Biržiška, Biblija lietuvi kalba, Liet. Enc. III, 817.

⁷ R(aiteliai) i Jonas, Šv. Rašto lietuvi kalb vertimo istorija, Vadovas, 1912, Nr. 47, 252 psl.

⁸ Paskiausiai š jo veikal išleido Dr. Franz Specht. Širwids Punktay sakimu. Teil. I: 1629, Teil. II: 1644 litauisch und polnisch mit kurzer grammatischer Einlei- tung, Göttingen 1929.

⁹ R(aiteliai) i Jonas, op. cit., 252 psl.; Fr. Specht savo veikale „Širwidas Punk- tay sakimu“, 10 psl., šiuo reikalu taip rašo: „Es lässt sich zeigen, dass er lit. Vorla- gen benutzt hat. Denn sprachlich weichen sie mitunter von den Predigten ab“.

prasm , buvo prid tas ir kitas atitinkamas žodis teksto supratimui palengvinti.

Gražus tai buvo darbas, bet ne tas, kurio jau seniai lauk ir tur jo teis s laukti katalikiškoji Lietuva: Lietuva lauk ištis keturi Evangelij , ir net viso Naujojo statymo vertimo.

Tok vertim pagaliau ryžosi duoti pats Žemai i vyskupas Juoza-pas Arnulpas Giedraitis (1754—1838.VII.5(17)). Vertimas, skiriamas katalikams (Naujas statymas J zaus Christaus Wieszpaties musu), iš jo iš spaudos Vilniuje 1816 m., bet be paaiškinim ir, kas nuostabiausia, l šomis protestantiškos biblij draugijos¹⁰.

Vertimo kalba grynesn už kit , XIX amžiaus pradžioje išleist , lietuvišk knyg kalb , ta iau n ra tokia gryna, kaip Bretk no protes-tantiškojo biblijos vertimo. Nor damas, kad jo „Nauj statym “ skai-tyt ir liaudis, tarimo inovacij vert jas daryti ndr so ir paliko lenkišk j tarim , žmon se jau nuo seniai paplitus . Štai kod l jis raš Lukošius, Judošius, Barabošius, Maižiešius, nors pats gerai suprato ir žinojo, kad lietuviškai reikia veikiau rašyti: Lukas, Judas, Moz ir t. t. Vartoja taip pat ir polonizmus: smertis, s d s, paži yti ir t. t. Vuiko lenkiškojo vertimo taka visur jau iama; dažnai juo net vergiškai sekama¹¹.

Antras šio vertimo leidimas iš jo tik po 90 m. (1906 m.) Shenandoah, Pa., Amerikoje, kun. S. Pautieniaus l šomis ir su trumpais, bet menku-iais kun. A. Staniukyno paaiškinimais. Tekstas paliktas visiškai tas pats, pakeista tik rašyba. Kalba pataisyta tik paiose antrašt se, pvz., vietoj „Gromata szwento Powilo Apasztalo pas rimionis“ rašoma: „Šv. Apaštalo Povilo Raštas pas Rymie ius“; vietoj „Evangelia pagal Luko-sziaus“ rašoma: „Evangelija pagal Lukoši “.

Iš to, kas ia pasakyta, aiškiai matyti, kad Šv. rašto srityje katalik darb balansas yra labai menkas. Nuo 1599 iki 1816 m., t. y. per 217 met katalikai tenkinosi tik Evangelij ištraukomis. Sen j statym tedr stama leistis tik v liau. Tai bus vysk. Valan iaus darbas.

Vysk. M. Valan ius lietuvi kalb išvert Psalmes, kurios išleis-tos 1869 m. Tilž je, ne Vilniuje ir ne 1864 m., kaip pažym ta veikalo pradžioje. Tai ne kas kita, kaip kontrafakcija žandarams apgauti¹¹-

Po Psalmi vado vert jas paduoda vis 150 psalmi vertim pagal Vulgatos tekst . Vertimas atliktas s žiningai; kai kur brukamas kursy-vu vienas kitas žodis, paded s originalo tekst geriau suvokti. Ne visuo-met ta iau tie terpimai gerai parinkti. Kalba žemaitiška. V liau vysk.

¹⁰ Vacl. Biržiška, Lietuvišk knyg istorijos bruožai. I dalis: Senosios lie-tuviškos knygos, 72 psl., Kaunas 1930.

¹¹ R(aitelai) i Jonas, op. cit., 254 psl.

¹² Vacl. Biržiška, Biblija lietuvi kalba, Liet. Enc. III, 823.

Valan ius šias psalmes sueiliavo ir 1872 m. išleido Tilž je kanti kinio formato veikalu (Vilniaus ir 1863 m. pažym jimas — kontrafakcija)¹³.

Vysk. M. Valan iui mirus (1875 m.), vis labiau pradeda br sti mintis išsiversti lietuvi kalb vis Švent j rašt . Lietuviai protestantai tok vertim tur jo jau nuo 1735 m., tad katalikams netiko pasilikti su vienu tik Psalmi ir Naujojo Testamento vertimu. Kadangi reikalas dabar jau buvo visiškai aiškus ir neatid liotinas, beliko ieškoti tik b d tai min iai gyvendinti.

Taip pati mintis, taip ir pirmosios pastangos šiai min iai realizuoti pirmiausiai pasireišk Kauno Kunig Seminarijos kai kuri aukl tini grup je 1880—1881 m. J. Vizbaro iniciatyva buvo sudaryta vert j grup , kuriai priklaus A. Dambrauskas, J. Tumas, Pr. Žadeikis, J. Ma iulis ir daugelis kit gabesni kunig . Kai kurie savo pasižad jim vykd , — pvz., Maironis, Žadeikis, — tuo tarpu kiti vis dels darb prad ti. Jiems jo prad ti ir visai neteko, nes baigiantis 1901 m. pla iai pasklido žinia, kad vis Švent j rašt m versti Sein vyskupas Antanas Baranauskas. Kas gi tais laikais geriau už j gal jo tikti šiam darbui? Jis buvo ir teologas, ir filologas, ir poetas. Tod l neprad jusieji savo darbo tik džiaug si ir Dievui d kojo, kad sunki vertimo našta taip vykusiai nuslinko nuo j pe i .

B. Protestantiškieji Šv. rašto vertimai

Prieš prad dami kalb ti apie vysk. A. Baranausk ir jo lietuvišk j Šv. rašto vertim , turime kelet žodži tarti ir apie lietuviškuosius protestant Šv. rašto vertimus. Tada susidarys pilnesnis vaizdas to viso darbo, kurs buvo atliktas prieš Baranausk , ir teks ži r ti, kaip jis ta darb t sia toliau.

Tenka pirmiausia pažym ti, kad protestantai Šv. rašt vert si tais paiais etapais, kaip ir katalikai, tik j darbas buvo žymiai spartesnis. Jau 1579 m. pas juos pasirodo Willento „Evangelios bei Epistolos“, 1591 m. Bretk no Postil , 1625 m. Jono R zos Psalmynas, 1701 m. Naujasis Testamentas ir pagaliau 1735 m. viso Šv. rašto vertimas.

Baltramiejus Willentas buvo Karaliau iaus lietuvi kunigas. Jo „Evangelios bei Epistolos Nedeliu ir schwentuju dienosu skaitomosios“ yra vertimas iš vokie i kalbos, 10 met darbas. Be Evangelij tekst , šiame veikale d ta ir dalis pranašo Izaijo. Tai pirmas bandymas duoti bažny iose vartoti Šv. rašto tekst .

Kitas Karaliau iaus lietuvi kunigas, anks iau kunigav s Labguvoje, Jonas Bretk nas (g. 1536 ar 1535 m., m. 1602.X. Karaliau iuje), 1590

¹³ A. Jakštas, op. cit., 9 psl.

m. pabaig versti vis Šv. rašt, Sen j ir. Nauj j Testament. Darb jis prad jo Evangelia Lukaszaus 1579 m., — taigi, tuo pa iu metu, kai buvo išleistos ir Willento „Evangelios bei Epistolos“, — matyti, d l to, kad to laiko kunigus Willento leidinys nepatenkino. Bretk nas vert iš vokie i kalbos, pasinaudodamas ta iau dar ir lotynišku bei lenkišku vertimu, taip pat graikišku ir hebraišku tekstu. Nors Bretk no ver-stasis Šv. raštas niekuomet nebuvo atspausdintas, vis d lto jis yra svar-bus: juo naudojosi visi paskesnieji protestant vert jai, savus vertimus gamindami.

Brek no vertimas pasiliko nespausdintas d l to, kad vertimui per-ži r ti paskirtoji komisija savo darbo nesiteik pabaigti, neži r dama 1595 m. vyriausy b paraginimo. Nesulaukdama darbo galo, konsisto-rijai patariant, 1599 m. vyriausy b vertimo rankrašt iš Brek no nu-pirko. Jis ir šiandien guli Karaliau iaus universiteto bibliotekoje, o dalis jo nuorašo Karaliau iaus Valstybiniame archyve.

Kokios buvo komisijos darbui užbaigti vilkinimo priežastys? Kai kas to vilkinimo priežas i ieško grynai asmeniniuose cenzori santykiuose su Brek nu, j nenoru perdaug išgarsinti Brek no vard. Vacl. Bir-žiška sp lioja, ar tik nebuvo s ia kaltas ir pakit jimas santyki lietuvi atžvilgiu, gr žtant prie nutautinimo politikos, kuri anks iau var kry-žiuo i ordinas ir kuri jau XVI amžiuje vis aiškiau prad jo atgyti¹⁴. Tikroji priežastis gal buvo ta, kad vertimas buvo laikomas nevisai ti-kusiu. Tiesa, vertimui Brek nas naudojosi Liuterio vokišku vertimu, bet drauge jis atsižvelg ir graikišk j bei lotynišk j tekst, ir tod l jo vertimas, artimesnis originalui, skyr si nuo Liuterio vertimo, kas ta iau nebuvo pageidaujama. Štai kod l v lesnieji vert jai band taisyti Brek no vertim, nors faktiškai tuo j tik pagadino¹⁵.

Negav s aprobatos, savo verst j tekst Brek nas negal jo sid ti n 1591 m. savo išleist j Postil ir tur jo pasinaudoti Willento iš-leistomis Evangelij ištraukomis, kurios, vartojamos bažnyiose, buvo skaitomos oficialiu vertimu.

Vis d lto Brek no vertimas neliko užmirštas. 1625 m. Karaliau-iaus kunigui Jonui R zai pavyko išleisti pataisyt jo Psalmi vertim. Deja, Psalmynas R zos buvo taisomas, prisilaikant ne originalo, bet vokišk-ko vertimo, kas —Brek no vertim apgadino, jo kalb neš germa-nizm.

1660 m. Anglijoj buvo prad ta spausdinti taip vadinamoji Chylins-kio Biblija. Samuelis Boguslovas Chylinskis, s nus Lietuvos reforma-t kunigo, studijav s Olandijoje, 1657 m. buvo išsi stas Anglij l š rinkti ir der tis išspausdinti K daini senjoro, Jono Božimovskio, ir lie—

¹⁴ Vacl. Biržiška, Lietuvišk kny g istorijos bruožai, I d., Kaunas 1930, 63 psl

¹⁵ R(aitelai) i Jonas, op. cit., 246 psl.

tuvi pamokslininko Karaliau iuje, Jurgio Skrodztkio, ruošiam Šv. rašto vertim , taip vadinam „K daini Biblij “. Bet iš jo kitaip.

Gyvendamas Anglijoje, kad ir netur s reikiam kvalifikacij , Chylinskis pats prad jo versti Šv. rašt lietuviškai. Tarp kitko, š žyg , atrodo, j bus nemažai past m j s r m j reikalavimas parodyti jiems sumanyt j spausdinti darb . 1659 m. Chylinskio vertimas jau buvo baigtas ir išspausdintas leidžiamosios Biblijos prospektas; 1660 m., angl paremtas finansais, vertim prad jo spausdinti E. Tyrolo spaustuv je Edinburge. Atspausdinus dal Senojo Testamento ir j parodžius Vilniaus Sinodui, kurs j vertino neigiamai, spausdinimas buvo sulaukytas; atspausdintieji lankai (iki 40 psl.) už skolas buvo areštuoti ir v liau parduoti kaip „makulat ra“. Išliko tik trys egzemplioriai: vienas British Museume, kitas Berlyno Valstybin je bibliotekoje ir tre iasis, korekt - rinis, teiktasis Vilniaus Sinodui, buv s Vilniaus Universiteto bibliotekoje, v liau pateko Petrapilio Katalik Dv. Akademijos bibliotek , bet po 1918 m. jo likimas nežinomas¹⁶.

1701 m. Karaliau iuje išleistas iš karto dviem leidimais Bitnerio Naujojo Testamento vertimas; vienas leidimas buvo pritaikytas Didžiajai, kitas Mažajai Lietuvai.

Pagaliau 1735 m. buvo atspausdintas viso Šv. rašto vertimas. Tai buvo kolektyvo darbas, ir tod l vertime pastebima daug nevienodum ir net šioki toki prieštaravim . Tai pasteb jus, J. J. Quandtas, kurs šiai Biblijai spausdinti buvo išr pin s iš Fridricho Wilhelmo I l š , š vertim paved perži r ti Schimmelpfenigiui, ir 1755 m. iš jo naujas pataisytas leidimas. V liau šis vertimas v l buvo taisomas, be kit , R - zos (1816 m.) ir Kuršai io (1869 m.). Nekalbant apie dogmatines klaidas, kalbos atžvilgiu vertimas vis d lto pasiliko prastokas, pilnas germanizm

Peržvelgus tuos visus, katalik ir protestant , vertimus, visur tenka pasteb ti vien ir t pat dalyk : tai sunkumas išsireikšti gražiai lietuviškai. Šv. rašto mintis reikia išreikšti tiksliai, suprantamai ir gražiai. Bet ia kliudo stoka tinkamos terminologijos, pilna svetimybi ir mažai kultivuota kalba. Tai vis sunkiai nugalimos kli tys. Prie to dar prisideda noras nenutolti nuo liaudies kalbos, o kartu ir išvengti liaudžiai prasto tarimo inovacijos, kai tuo tarpu m s kalba to reikalauje kartais reikalauja. Pastebimas dar originalo, iš kurio ver iama, kalbos neapvaldymas, neatsižvelgimas taip pat savo kalbos dvasi . Štai kod l vertimas išeina vergiškas.

Visas šias kli tis reikia tur ti prieš akis, kalbant ir apie vysk. A. Baranausko Šv. rašto vertim lietuvi kalb .

16 Vacl. Biržiška: Biblija lietuvi kalba, Liet. nc. III, 820 s.; to paties autoriaus: Lietuvišk knygy istorijos bruožai, I dalis: Senosios lietuviškos knygos, Kaunas 1930, 65 psl

II. VYSK. A. BARANAUSKO ŠV. RAŠTO VERTIMAS

Jei vysk. Baranauskas m si versti Šv. rašt lietuvi kalb , tai, galima sakyti, tik reikalo spiriamas. Vysk. Giedrai io lietuvi kalb išverstasis „Naujasis statymas“ tuomet jau buvo retenyb , tod l kunigai šaukte šauk , kad jiems tr ksta lietuviško katalikiško Šv. Rašto vertimo, ypa Naujojo statymo. Bet šiuo metu tik vieno Naujojo statymo vertimo jau negal jo pakakti. Jau buvo skaitoma tikru atsilikimu netur jimas viso Šv. rašto vertimo, kok Lietuvos protestantai jau nuo 1735 met tur jo. Vysk. A. Baranauskas ryžos pagaliau t sprag užkišti.

Jis buvo ir poetas, ir teologas, ir filologas.

Baranausko poetiniai gabumai ia tikrai gal jo rasti patogi dirv pasireikšti, ypa psalmi vertime. Tiesa, psalmi poezija orientalin , besilaikanti sav d sni , bet vis d lto kiek ten min i ir jausm , kurie yra tap visos žmonijos bendru lobiu! Suprantama, kiekvieno vert jo pareiga kuo tiksliausiai perduoti originalo mint , bet poetas gali lengviau surasti tinkam žod , žod graž ir spalving , sakinio dalis taip pat sklandžiau jam pavyks supinti, mintis tod l meniškiau bus išreikšta, negu ne poeto darbe.

Šv. rašto poezijos, kaip ir kit jos knyg , vertim turi lyd ti ir teologin precizija. Šiuo atžvilgiu parinktas tinkamas tikslus žodis turi esmin s reikšm s; kitaip vertimas neišreikš to tik jimo, kuriuo dvelkia ver iamoji knyga. O tai jau bus prasilenkimas su originalu ir negal s vertimu skaitytis, nekalbant jau apie blogus padarinius, kuriuos gali skaitytojuose sukelti iškreipta tik jimo knyga.

Teologin išprusinim vysk. A. Baranauskas gavo pirmiausia Varni Kunig Seminarijoje, kuri jis stojo 1856 m. ruden . Nuo 1858 iki 1862 m. jis mok si Dvasin je Petrapilio Kunig Akademijoje, kuri baig Teologijos Magistro laipsniu; 1863—1864 m., kaip valdžios stipendininkas, t sdamas moksl jis lank si užsienio aukštosiose mokyklose, — Miunchene, Romoje, Innsbrucke ir Louvaine, — o iš ten sugr ž s, 1865 m. jau profesoriauja toje pa ioje Petrapilio Kunig Akademijoje.

Bet ia jo veikla buvo neilga. Susigin ij s su rusofilu tos Akademijos rektorium, t pa i met gruodžio m nes profesoriavim Petrapi lyje meta ir sugr žta savo vyskupij , kur iš pradži jis eina katedros vikaro pareigas, gi nuo 1867 iki 1884 m. yra Kauno Kunig Seminarijos homiletikos ir dogmatin s teologijos profesorius¹⁷. Šie metai A. Baranausko teologiniam išsiprusinimui buvo, be abejo, svarbiausi, nes, b damas dogmatin s teologijos profesorius, labiau negu kada nors anks iau, tur jo progos susigyventi su teologija, jos klausimais ir preciziška terminologija.

¹⁷ J. Tumas, Antanas Baranauskas, 26 psl., Kaunas 1924.

D stydamos homiletik , tur jo progos sistudijuoti ir lietuvi kalb , kuria homiletika buvo d stoma: nuo 1863 m. homiletikos d stymas lenk kalba buvo uždraustas; tebuvo galima j d styti tik lietuvi arba rus kalba, — taigi, ji ir buvo d stoma lietuviškai. Prieš tai ta iau aukl - tiniams tekdavo išeiti ir tam tikras paruošiamasis lietuvi kalbos kursas, truk s net dvejus metus. Kaip homiletikos profesoriui, A. Baranauskui pa iam teko skaityti šis kursas. Tai dav jam progos tapti kalbininku.

Savo kurso reikalui 1870 m. jis išsivert lietuvi kalb Augusto Schleicherio 1856 metais išleist „Lehrbuch der litauischen Sprache“, bet v liau jis ši gramatik , kaip netikusi , met ir paruoš savo lietuvi kalbos vadov l , „Moksl lietuviškos kalbos“, kaip pats autorius š savo vadov l vadino¹⁸.

A. Baranauskas kalbotyra tada buvo labai susidom j s ir palaik artimus santykius su daugeliu kit to laiko kalbinink , — A. Schiefneriu, H. Weberiu, J. Baudouin de Courtenay, F. Kuršai iu, L. Geitleriu, J. Karlovi ium ir E. Volteriu. Svetimiesiems mokslininkams jis rod si didžiausias Lietuvos filologas. V liau ta iau jo susidom jimas kalbotyra prad jo v sti, užtat vis daugiau ir daugiau vietos skyr matematikai. Persik l s Seinus vyskupu (1897 m.), kalbotyr A. Baranauskas visai met .

Prad j s kalbininko darb , rašybai pagrindu A. Baranauskas buvo pa m s Schleicher , taigi, raš diėna, d na, maczau, gaidžo, bet jau prieš 1873 m. jis susidaro skirting sav j rašyb . Jis vartoja lenkiškas l ir w, pirmas iš kilm s pradeda rašyti rugiai, arklai, dwasia, vietoje kit rašom j rug(i)ei, arkl(i)ei, dwase. Remdamasis rytie i tarm mis, rašo nosines ne tik galininke, bet ir naginginke (rank , geryb), o v liau ir vietininke (lauk , darbuos). Jis k r taip pat nauj kir i ir balsi kiekys b s teorij (prieš Schleicher ir Kuršait).

Jis yra pirmasis lietuviškos gramatikos terminologijos k r jas. Jo balsis, liemuos, b dvardis, skaitvardis, sakinys, rašyba, tarm ir kt. visuotinai prigijo, o daiktovardis, vard teko perdirbti daiktavard , vard . Ta iau dauguma jo kaltini termin nenusisek . Antai, linksn iš pradži vadino lank iu, paskui lankiu. Linksni vardai vergišškai išversti iš lotyn kalbos: vardlankis, gimlankis, duodlankis, skundlankis ir t.t. Kai kurie terminai net patiems jo mokiniam sukeldav daug juoko, pvz., šnypš - iai (š, ž), švilpiai (s, z), iulpiai (, dž)¹⁹.

¹⁸ Š rank rašyt j A. Baranausko vadov l, sutrumpint , autoriaus visai neatsklausa s, savo l šomis išleido Tilž je 1896 m. Kun. P. Sereika (1844—1913) („Kalbamokslis Lietuviškos kalbos išduotas per L. L.“). Kalbamokslyje ištikimai paduota visas A. Baranausko gramatikos turinys, išlaikyta ir jo rašyba, išskyrus tik lenkišk j w, kuri pakeista lotyniška v. Plg. A. Dambrausko-Jakšto Užg s Žiburiai, 274 psl., redaguoti kun. J. Tumo, Kaunas 1930.

¹⁹ A. Salys, Baranauskas kalbininkas, Liet. Enc. II, 1179 s.

B damas didelis konservatorius, savo rašyboje A. Baranauskas ne tik palaik lenkiškas raides w, ł, sz, cz, bet ir vis eil toki kalbos barbarizm , kaip: griekas, griešyti, smertis, smertelnas, pak ta, yš ius, koron , storon , rokuoti, rokunda, sumenija, spaviedis, spaviedotis, m elninkas, p stelninkas, Traic , asaba ir t.t.

Reikia pažym ti, kad žymesn s takos m s bendrinei kalbai ir rašybai susidaryti A. Baranauskas netur jo. J. Jablonskis išaugo ne iš Baranausko, bet iš K. Jauniaus, kuris savo mokytoj Baranausk žymiai pralenk .

Gaila, kad gyvenimo pabaig Baranauskas kalbotyra nesidom jo ir su kit laim jimais nesiskait . Tai b t nemaža pad j Šv. rašto vertimui. Studijuodamas kalbotyr , „gal gale išsidirbo sau nuomon , kad jis vienas temok s, kaip reikiant, lietuvi kalb ir kitaip manan ius ži - r jo su panieka. Jauni laik utopistu reformatorium, o Jablonsk nesubrend liu. Kart , gav s rankas Kriaušai io gramatik , svied j kamp , sakydamas: „Gaila laiko tokioms nes mon ms skaityti“. Lietuvi laikraš i , einan i Tilž je, nekent ir n rankas ne m . Tai es s bedievi nesubrend li darbas“. Taip rašo savo atsiminimuose apie vysk. A. Baranausk prel. J. Laukaitis, tais laikais buv s Sein Kurijos sekretorius ir vysk. A. Baranausko kapelionas.

Tokie buvo vysk. A. Baranausko kalbiniai laim jimai ir sitikinimai, kada jis prad jo versti Šv. rašt lietuvi kalb . Kaip pažym ta rankraš io lapuose, vertim jis prad jo 1901 m. rugs. 4 d. (savo laiške broliui Anuprui, rašytame 1901 m. gruodžio 29 d., nurodo rugpi io m - nes). Vert labai spar iai, bet mirtis j užklupo, darbo dar nebaigus . Vert jas mir 1902 m. lapkri io 26 d. Paskutin jo darbo diena buvo toji pati lapkri io 26. T dien jis pabaig versti Raud III skyri , paaškinti gi tesp jo tik pirm sias 9 eilutes. Devintosios eilut s aiškinimas baigiasi šiais žodžiais: „Takus mano iszwert . Padar , jog man niekas nebesiseka“.

Mirties nutrauktas vertimas dabar sudaro 1528 psl. in-folio rankrašt , kuris po vert jo mirties buvo atiteks Žemai i Seminarijai, dabar gi yra V. D. Universiteto rankraš i skyriuje, padalintas dviem dalim: pirm d ta viena tik Psalmi knyga, kuriai ta iau tr ksta dvielj lap , 1073—1076 psl., taigi stokoja Ps. LXVIII—LXXI; antr j sud tos visos likusiosios išverstos knygos. Rankraštis šiaip vardintas:

B I B L I J A

RASZTAS SZWENTAS

Seno ir Naujo Testamente

Isz lotiniszkos wulgatos

Lietuwiszakai perguldytas
su trumpais pareiszkinimais

isz Kunigo Menokijaus ir kitu mokytu

A. B. Sein Wyskupo

Prel. J. Laukai io tvirtinimu, vysk. A. Baranauskas vertimui kasdien skirdav s ne mažiau kaip 12—15 val. Iš paišeliu pažym tos knygos pradžioj ir pabaigoj datos, nurodan ios, kada toji knyga buvo prad ta versti ir kada ji versti baigta, matyti, kad vert jui darbas vyko labai spar iai. Štai pagal tuos datos pažym jimus sudaryta lentel , atvaizduojanti vertimo laik ir spart :

Knygos pavadinimas	Prad ta versti	Baigta versti
Kn ga Genesis (Gimimas)	1901. IX. 4	1901. IX.27
Kn ga Exodus (Iszejimas).....	" IX.28	" X.17
Kn ga Leviticus (Lewitiszka).....	" X.17	" X.29
Kn ga Numerorum (Skaicziu)	" X.29	XI. 13
Kn ga Deuteronomii (Antro Zokono)	" XI.13	" XI.30
Kn ga Josue.....	" XII. 1	" XII.10
Kn ga Judicum (Sudžiu).....	" XII.10	" XII.21
Kn ga Ruth.....	" XII.21	" XII.23
Pirmoji kn ga Regum (Karali)	" XII.23	1902 I.18
Antroji kn ga Regum (Karal.)	1902. I.19	" 1.28
Treczioji kn ga Regum (Karal.).....	" I.28	" II. 9
Ketvirtoji kn ga Reg. (Karal.).....	" II. 9	" II.19
Kn ga pirmoji Paralipomenon (likusiu daiktu)	" II.19	" II.28
Antroji kn ga Paralipomenon (likusiu daiktu)	" II.28	" III.10
Kn ga pirmoji Ezdrosziaus.....	" III.10	" III.14
Kn ga Nehemijosziaus vadinama antraja Ezdrosziaus	" III.14	" III.19
Kn ga Tobijosziaus.....	" III.19	" III.22
Kn ga Judith.....	" III.22	" III.26
Kn ga Esther	" III.26	" IV. 3
Kn ga Job.....	" IV. 3	" IV. 15
Kn ga Psalmu :.....	" IV. 16	" V.26
Kn ga Proverbiorum (Priežodžu).....	" V.26	" VI.18i
Kn ga Ekklezijastes.....	" VI.19	" VI.29
Canticum Canticorum (Giesm giesmi Salomono)	" VI.30	" VII. 11
Kn ga Iszminties (Sapientiae) . . .	" VII.11	" VII.27
Ecclesiasticus (Ekkleziastikas).....	" VII.28	" IX. 4
Pranaszyst Izajosziaus .	" IX. 5	" X.17
Pranaszyst Jeremijosziaus . .	" X.16	" XI.22
Threnai tai yra Raudojimai Jeremijosziaus pranaszo .	" XI.22.	"

Raud tesp ta išversti tik trys skyriai. Kad ir silpnas, lapkri io 24—26 d. jis dar atliko rekolekcijas, ir v l s do prie darbo. Berašant

teksto „Takus mano iszwert“ „pareiszkinim“: „Padar, jog man niekas nebesiseka“, ištiko j paskutinis priepuolis, ir vakare mir²⁰. Taip Naujasis statymas versti liko n neprad tas.

Vysk. A. Baranauskas Šv. rašt vert iš lotyniškos Vulgatos teksto, išleisto alytiškio arkiv. Sim. Kazlausko Vilniuje drauge su lenkišku Vuiko vertimu ir prid tu iš Menokijaus paimtu komentaru (Biblija lacinskopoliska z komentarzem Menochjusza, Wilno, 1861—1864; v liau perspausdinta). Šis veikalas buvo dažnai naudojamas to laiko Kunig Seminarijose kaip Šv. rašto vadov lis. Deja, jis buvo gerokai persens, nors, ties pasakius, jaunas jis niekuomet ir n ra buv s, nes komentaras buvo paimtas iš autoriaus, gyvenusio 1576—1655 m. Tiesa, arkiv. S. Kazlausko laikais Šv. rašto studijos dar nebuvo padariusios tiek pažangos, kaip šiandien; vis d lto pažangos padaryta buvo. Taigi, reik jo tai atsižvelgti. Juo labiau vysk. A. Baranauskui netiko šiuo pasensiu komentaru naudotis, nes jis raš veikal jau XX-jam amžiui, ir kai Šv. rašto mokslas šuoliais ženg pirmyn. Kitas egzegetas, kurio veikalais naudojosi vysk. A. Baranauskas, buvo Cornelius a Lapide († 1637). Ta iau, pasak prel. J. Laukai io, labai retai jo komentarais faktiškai naudojosi; j pažvelgdav s, tik kilus kokiai abejonei. Pats vysk. A. Baranauskas egzegez s mok jo tik tiek, kiek jos prieš keturiasdešimts met buvo mok sis Petrapilio Dvasin je Akademijoje. Jis buvo teologas, bet ne egzegetas. Štai kod l jo pridedamieji paaiškinimai, paties vert jo vadinami „pareiszkinimais“, iš jo toki silpnu iai ir nepritaikyti ši dien reikalavimams. Nedidel s vert s yra ir jo atskir knyg „Intwedimai“. Išskyrus Pentateuch, tokie „Intwedimai“ duodami prieš kiekvienos knygos tekst .

Nei hebraj, nei graik kalb vysk. A. Baranauskas nemok jo ir originalin tekst neatsižvelg. Jo visos pastangos buvo nukreiptos ištikimai perduoti Vulgatos tekst. Tai j prived prie vergiško vertimo. Išties, savo vertime jis sustatin ja žodžius pagal lotynišk Vulgatos tvark, neži r damas, kad tai priešinga lietuvi kalbos gramatikai ir kad Šv. rašto prasm d l to kartais lieka visai nesuvokiama. Gerai, kada Vulgatos prasm yra aiški; tada j rasi aiški ir Baranausko vertime. Bet jei Vulgatoj aiškios prasm s n ra, jos nerasi n vysk. A. Baranausko vertime. Jai surasti vysk. A. Baranauskas originalini tekst pagalb šauktis n neman²¹.

sipainioti vergišk vertim vysk. A. Baranauskui bus nemaža pad j s lenkiškasis Vuiko vertimas, be kurio jokio kito vertimo jis po ranka netur jo. Vuiko vertimas, pirm kart atspausdintas 1599 metais, griežtai laik si Vulgatos teksto ir j vergišškai perdav, už tai susilaukdamas daug priekaišt. Kadaise jis buvo laikomas aukš iau kritikos, dabar gi vertinamas vis blaiviau, ir stengiamasi jis pataisyti. Vysk. Fr. Alb.

²⁰ M. Biržiška, A. Baranauskas, Liet. Enc. II, 1178.

²¹ A. Jakštas, op. cit., 14 psl.

Simonas savo prakalboje prie pataisyto Vuiko teksto, leidžiamo 1903 m. su komentaru, taip išsireiškia: „Vuiko vertimas, puikus kaip vienas iš gražiausių lenk kalbos paminklų iš XVI šimtmės ir pabaigos, niekuomet nebuvo tikru Šv. Rašto vertimu teisingoje to žodžio prasmėje, bet vergišku perdėjimu lotyniškos Vulgatos. Kun. Vuikas nors anot ano laiko liudytojas, žinojęs hebraišką ir graikišką kalbą, vienok, kaip pasirodė iš visos sakinių ir straipsnių eilės, arba retai originalius tekstus pažvelgdamas, arba, jei ir žinėjo, tai nevisuomet juos kaip reikiant suprato. Todėl būtų galima paduoti iš jo vertimo visus šimtus tokių išsireiškimų, kurie net žmogui apsibratusiam su biblijinėmis kalbomis yra tikri galvos skausmai. . . Vuikas vertė iš lotyniško teksto žodis po žodžio sulig to, kur jie reiškia pirmame geresniame lotyniškame žodyne, nežiūrėdamas, ar lenkas skaitytojas kada nors iš to suprastų, ar ne“²².

Vysk. A. Baranauskas irgi panašiai vergiškai perduoda Vulgatos tekstą, visai nieškodamas prasmės. „Jei kuris žodis turi dvejopą prasmę, vien tiesioginį materialinį, kitą metaforinį, tai Baranauskas, — pastebi A. Jakštys (Op. cit. p. 14), — dažniausiai ims pirmąją, nors iš teksto ir matytas, Šventraštyje pavartojus tą žodį antrąją prasme. Pav., lot. žodis *generatio* reiškia ir fizišką gimdymą ir žmoniją kartą. Ši ja pastarąją prasme 105 psalmėje 31 eilutėje pasakyta: *in generationem et generationem usque in sempiternum*. Bet Baranauskas tai neatsižvelgdamas verčia: „gimdyman ir gimdyman iki ant amžių“. Panašiu būdu žodis *similitudo* reiškia ir palyginimą ir panašumą. Baranauskui panašumas, matyt, atrodo abejotinas, todėl jis Pradžios knygos (1, 26) žodžius „*Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*“, išvertė: „Padarykime žmogų pavaikslan, ir prilyginimą mūsų“. Pradž. 2, 4, rašoma: „Sztitie yra gimdymai dangi ir žemi“. Pradž. 1, 20: „Gimdykit wandenys ir pliuszios gyvos“. Pradž. 5, 1: „Szitoji yra knygą gimdymo Adomo“. Pradž. 2, 23, taip verčia: „Ir tar Adomas: Tai nėra, kaulas iš kaulo mano, ir mėsą iš mėsos mano: szitoji wadinsis Wyrien, jog iš vyro imta yra“. Taigi, žodyno paduodamoji pirmoji žodžio prasmė ir vyks A. Baranausko yra mągiama. Jei taigi šalia vergiško Vuiko vertimo vysk. A. Baranauskas būtų turįs geresnį vertimą kitomis kalbomis, be abejo, jo vertimas būtų iš geresnis.

Be daugelio pasenusi polonizmas, kaip smertis, apiera, zokonas, sadas, palikt tik dėl konservatoriškai senovės branginimo, randame nemažą ir seną kalbos formų, kaip antai: būnai, pražnai, išnykstai, savienius žmonius, geriemus vaikamus, geramui vaikui, vaikump, žmoniump, tump ir t.t. Teis. 9, 2 jis rašo: „Bylokiet wisiemus wyramus Sichemo: kas jumus yra geriau“.

Šias senovines lytis Baranauskas paimė iš Daukšos ir Širvydo, kuri

²² Cituota pagal Arkiv. J. Skvireck, Šv. Raštas, I, 47 psl., Kaunas 1913.

raštais nepaprastai grož josi. Kaip pažymi savo atsiminimuose prel. J. Laukaitis, jis tokiu būdu norėjo sukurti lietuvišką biblinį stilių, kaip kadaise lenkišką biblinį stilių sukūrė Vuikas, kurio vertimu vysk. A. Baranauskas buvo tiesiog susižavėjęs.

Reikia pažymėti, kad Baranauskas bandė kelti ir naujus žodžius, tikėdama, dažniausiai nevykusiai. Pvz., lotynišką žodį „salutare“ jis vertė „išganyba“ (Ps. 41, 6: „išganyba weido mano“), mirabilia — stebuklystis (Ps. 105, 7: „Tada mūsų Egipte nesuprato stebuklysciu tawo“), magnalia — didždaryba (Ps. 105, 21: „kuris padarė didždarybas Egipte“).

Štai vysk. A. Baranausko vertimo pavyzdys:

Psalmas LXVII:

1. Gatui; Psalmas Giesmės, paczamai Dowidui.
2. Kelysi Dievas, ir būnais išbarstytais neprietelais jo, ir pabūgie kurie neapkenčia jo, nuog weido jo.
3. Kaip nyksta dumas, išnykštai: kaip tirpsta waszkas nuog weido ugnies, taip pražūnais nusidėjėlais nuog veido Dievo.
4. Ir teisieji puotuojujie, ir džiaugysis akys Dievo, ir pamūgstai linksmybė j.
5. Giedokit Dievui, psalmū skambinkit wardui jo, kel darykit tarnui, kuris žengia ant wakarū: Wieszpats wwardas jamui.
Džiaugkites akys jo, išsigūstis nuog weido jo.
6. t w naszlaiczu, ir sudžos naszlu:
Dievas wietoj szwentoj sawo:
7. Dievas, kuris ingywendino wienbudžus namuose: kuris iszweda surisztus galybė j, lygiai ir tuos, kurie nartina, kurie gywena kapuose.
8. Dieve, iszeitint tau akys žmonijos tawo, pereitint pustynė j:
9. žem sudrebo, nes dangūs warw jo nuog weido Dievo Sinai, nuog weido Dievo Izraelaus.
10. Liet gerawal atskirsi, Dieve, t wykszczai tawo: ir pasilpo, tu gi iszbaigė daryt j .
11. Gywulai tawo gywens joj: pritaisėi saldybė j tawo netur lui, Dieve.
12. Wieszpats duos žodį sakantiemus Ewangelijū macies daugybė j.
13. Karalus galybiū numyl to numyl to: ir gražumui namu skirstyt plasmus.

Jei ši psalm ir šiaip jau sunkiai suprantama, tikras „crux interpretum“, tai vysk. A. Baranausko vertime beveik visai ne manoma suvokti, kas ten norima pasakyti. J. E. Arkiv. J. Skvirecko vertime ši psalm nepalyginamai geriau pavykusi išversti.

UŽBAIGA

Remiantis tuo, kas anksčiau pasakyta, prieiname išvadą, kad vysk. A. Baranausko Šventojo rašto vertimas tiek moksliskumo, tiek lietuvių kalbos ir gramatikos atžvilgiu nepatenkina elementariausi kritikos reikalavimų. Visai suprantama, kad toks vertimas niekuomet negalės išvysti pasaulio šviesos, juo labiau — kad jį sukaupu pavaduoja arkiv. J. Skvirecko vertimas.

Vis dėlto, kad ir pasilikis rankraštyje, šis vysk. A. Baranausko darbas mums daug ko pasako: jis nuolat byloja apie nepaprastą vertėjo pasiūlymą darbą dirbant ir duoda mums darbštumo pavyzdį; jis mus moko Dievo žodžiui meilės ir pagarbos — jis pats jį traktavo su didele meile ir pietizmu.

Paskleisti Šv. raštą mūsų žmonėse buvo jo karščiausias noras. 1901 m. vasarą jis lankėsi Varšuvoje ir Petrapilyje, rėmė pindamasis spaudos gerbinimo reikalais. Ir kai jam tai buvo pažadėta, tuoj mūsų Šventąjį Raštą versti; jam išleisti ir lėšas taupė²³.

Deja, garbus Vyskupas savo darbo pabaigos nesulaukė: išvertė tik 3/5 visos Biblijos, „mirties pakirstas sukniubo ant jos rankraščio. Turime dėkoti Apvaizdai, kad ši dirva nedelsiant siuntė kitą darbininką, J. E. Arkiv. J. Skvirecką, kurio dėka dabar jau turime viso Šventojo rašto lietuvišką vertimą.

Bet dar liko gyvendinti antra vysk. A. Baranausko testamentą, pasakutinį jo valios dalį. Tai lietuviško Šv. rašto paskleidimas tautoje. Jai tai jau mūsų veikimo dirva, verta didžiausio susidomėjimo ir realio pastangų.

PANAUDOTA LITERATURA:

1. Raitelai) Jonas, Šv. Rašto lietuvių kalbų vertimo istorija. Vadovas, 1912, Nr. 47, 245—260.
2. K. J. Skvireckas, Šventasis Raštas, I, Kaunas 1913.
3. K. J. Tumas, Antanas Baranauskas, Kaunas 1924.
4. Vaclo. Biržiška, Lietuviškų knygų istorijos bruožai, I dalis: Senosios lietuviškos knygos, Kaunas 1930.
5. A. Jakštas, Apie katalikiškus lietuviškus Šventraščio vertimus ir vertėjus, Soter, 1933, 3—24.
6. M. Biržiška, A. Baranauskas, Liet. Enc. II, 1158—1178.
7. Vaclo. Biržiška, Biblija lietuvių kalba, Liet. Enc. III, 817—824.
8. A. Salys, Baranauskas kalbininkas, Liet. Enc. II, 1179—1183.
9. Prel. J. Laukaitis, Vysk. A. Baranauskas Šv. Rašto Vertėjas, Atsiminimai (rankraštyje).

²³ M: Biržiška, A. Baranauskas, Liet. Enc. II, 1177.